

Мурзаibraimov Н.Б.

ЮРИДИКАЛЫК ЖООПКЕРЧИЛИК ИНСТИТУТУ

N.B. Murzaibraimov

THE LEGAL RESPONSIBILITY OF THE INDEPENDENT INSTITUTE

УДК:347/255.765

В данной научной работе юридическая ответственность рассматривается как самостоятельный институт, разновидность социальной ответственности.

In this research work the legal responsibility is seen as an independent Institute, a kind of social responsibility.

Жалпы эреже катары юридикалык жоопкерчилик социалдык жоопкерчиликтин натыйжалуу формасы катары таанылат.

Юридикалык жоопкерчилик институту укук теориясы илиминде канчалык деңгээлде иштелип чыкпасын талаш тартышты жараткан боюнча калууда. Юридикалык жоопкерчиликти кароодон алдын биздин оюбузча, биринчиден жоопкерчилик түшүнүгүн ачып берүү зарыл деп ойлойбуз.

«Жоопкерчилик» – бул социалдык категория катары коом тарабынан нравалык нормаларды, мамлекеттик, коомдук тартипти социалистик жашоо тарызын бузган адамга жүктөлүүчү чара катары таанысак болот.

Философиялык адабияттарда жоопкерчилик моралдык психологиялык категория катары таанылып, адам тарабынан өзүнүн милдетин коом алдында андап билүүсүн түшүндүрөт: «Жоопкерчилик – бул адамдын өзүнүн ишмердүүлүгүнүн натыйжасын көрө биле алгандыгы, анын натыйжасында ал коомго кандай пайдалуу, же зыяндуу натыйжаларды алып келүүсүн аныктайт» [292, С.52].

Жоопкерчиликтин маңызын ачып берүү менен белгилей кетчү нерсе бул кубулуштун негизин абийр жана карыз түзөт. Изилдөөчү Г.Смирновдун ою боюнча, жоопкерчилик «бул тандоону балоо, чечимди, жосунду, коомго пайда, же зыян алып келүүсүн баалоо. Жоопкерчиликтүү болуу – өзүнүн аракеттеринин натыйжасын көрө билүү дегендик, өзүнүн аракеттеринде элдин кызыкчылыктарын, коомдун прогрессивдүү өнүгүшүн жетекчиликке алуу» [240, С.62].

Биздин оюбузча мындай аныктама жоопкерчиликтин коом жана мамлекет тарабынан адам өзүнүн милдеттерин аткарбай койгон учурда колдонуучу социалдык институт катары чыныгы маңызын чагылдырбайт. Белгилей кетчү нерсе жоопкерчилик – аныкталган чаралар менен мамлекет тарабынан адамга социалдык кызматын тийиштүү аткарбагандыгы үчүн берилүүчү чара. Коом тарабынан мындай милдетти жүктөө укук бузуучуга таасир этүү менен, андан ары ал адамдар коомго зыян аракеттерди жасабоосун алдын алуу максатын көздөйт.

Белгилүү болгондой юридикалык жоопкерчилик – татаал көп аспектилүү укуктук кубулуш

катары анын маңызы, түшүнүгү, мазмуну боюнча талаш тартыштар илимде басылбай келе жатат.

Акыркы жылдары окумуштуулар арасында юридикалык жоопкерчиликти кеңири түшүнүүгө далалат кылынууда – аны субъект тарабынан өзүнүн алып жүрүүсүн, анын натыйжаларын, социалдык маанисин укуктук чөйрөдө андап билүүсү катары аныктоодо. Жоопкерчилик субъект тарабынан ага жүктөлгөн аныкталган аракеттерди жасоого, ошондой эле мажбурлоо чараларын колдонуучу өзгөчө органдардын иш аракеттерин аныктайт.

Эгерде укуктун тилине кайрыла турган болсок ченемдик актыларда « юридикалык жоопкерчилик» термини субъект тарабынан аныкталган аракеттерди иш жүзүнө ашырууга, мүлктүк мүнөздөгүү чектөөлөргө дуушар болуу милдетин камтыйт (айыпты төлөө, конфискациялоо, келтирилген зыянды төлөө), жеке мүнөздөгү (эркиндиктен ажыратуу, аныкталган чектөөлөрдүү башынан өткөрүү милдети).

Юридикалык жоопкерчиликти өнүгүүчү материалдык укуктук мамиле катары караган Б.Т. Базылев анда үч стадияны бөлүп карайт:

- 1) калыптануу;
- 2) конкреттештирүү;
- 3) ишке ашыруу.

Калыптануу укук бузуудан башталып юридикалык процессте кылмышты алдын ала тергөө, жарандык ишти сотко чейин кароо, административдик укук бузууну кароо менен ишке ашырылат.

Конкреттештирүү стадиясында жаза берүү боюнча акт кабыл алынат.

Ишке ашыруу баскычында жаза берүү актысы боюнча жектөө таасири иш жүзүнө ашырылат.

Ушул стадияда юридикалык жоопкерчиликтин өкүм сүргөндүгү камтылып юридикалык жоопкерчилик материалдаштырылат. Мына ошого байланыштуу жоопкерчилик укуктук мамилеси жазаны ишке ашыруу стадиясында аякталат [302, С.40].

Башка дагы көз караштарды карап көрсөк. Башка топтогу окумуштуулар юридикалык жоопкерчилик түшүнүгүндө өзүнүн укукка каршы келген аракеттери үчүн жооп берүү милдетин түшүнүшөт. Ал эми кээ бир авторлор – аныкталган чектөөлөрдү башынан өткөрүү милдетин түшүнүшөт.

3. Исламовдун ою боюнча юридикалык жоопкерчилик – жасалаган укук бузуусу үчүн мамлекеттик бийлик мүнөзүндөгү аныкталган чектөөлөрдү тартууну бекемдейт. [102, С.425].

Же, башкача айтканда жоопкерчилик «милдет» категориясы менен аныкталат. А.Ф.Черданцев, С.Н.Кожевников, баса белгилегендей «юридикалык

милдет юридикалык илимдин абстрактуу категориясы катары – мамлекет тарабынан камсыздалган тийиштүү жүрүм-турум чарасы. Юридикалык жоопкерчилик милдеттин бир түрү катары мажбурлоо менен камсыздандырылган, – ошондой эле субъектилердин милдеттүү өзүнү алып жүрүүсү катары каралат. Ошондой эле: «Юридикалык жоопкерчилик аныкталган аракеттердин, натыйжалардын келүүсү менен мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган укуктук ченемдерде бекитилген милдеттин бир түрү катары каралат. Мындай милдет субъект үчүн аныкталган жагымсыз, жеке же мүлктүк чектөөлөрдү алып келет» [102, С.41].

Изилдөөчү С.Н. Братусь өзүнүн эмгектеринде белгилегендей, юридикалык жоопкерчилик – бул ошол эле милдет ага жүктөлгөн жак өз ыктыяры менен аткарбаса мажбур аткарылат [40, С.288].

Өзүнүн чечмелөөлөрүндө ал мындай тыянакка келет, бардыгынын, же ар биринин жалпы милдети өзүнүн мүнөзү боюнча башка жакка мүлктүк зыян келтирбөө милдети, укук бузууну жасабоо милдетине теңелет.

Эгерде, бул милдет бузулса, пассивдүү эмес, активдүү башка милдет пайда болот, конкреттүү жабырлануучуга келтирилген зыянды төлөө, бузулган тең салмактуулукту калыбына келтирүү, жабырлануучунун мүлктүк абалын укук бузулганга чейинки абалына кайра алып келүү.

Өз ыктыяры менен, бул милдетти аткаруу пайда болгон милдетти жоюлуусуна көмөк түзөт. Эгер аткаруу болбосо бул милдет мажбур ыкма менен ишке ашырылат.

Бирок биздин оюбузча ошону менен бирге «жоопкерчилик» категориясын милдет менен түшүнүү бир канча оңтойлуу болгон эмес, себеби укуктук жоопкерчилик укук бузуучу аныкталбаган учурда да өкүм сүрүп, эгер ал ага карата колдонулуучу санкциядан качып жүрсө, жана өзүнүн укукка каршы келген алып жүрүүсү үчүн эч кандай чектөөлөргө дуушар болбошу мүмкүн. Жоопкерчиликти мындай түшүнүүдө анын маңызы мажбурлоо чараларын колдонууга көз каранды болуп калат.

Юридикалык энциклопедиялык сөздүк юридикалык жоопкерчиликти «укуктук нормаларда каралган укук бузуучу субъектинин жагымсыз жагдайларды тартуучу укук жана милдети» катары караган. Ушул эле жерде анын негизги принциптери келтирилет; укукка каршы келген гана жүрүм турум үчүн жоопкерчиликке тартылуу; укук бузуучунун аракеттеринде күнөөнүн болушу, мыйзамдуулук; адилеттүүлүк; максатка ылайыктуулук; жазанын кайтарымысыздыгы [319, С.365].

Жогоруда айтылган ойлор кээ бир күмөн саноону жаратууда.

Көйгөй авторлор тарабынан «...укук бузуунун субъектиси тарабын жагымсыз натыйжаларга кириптер болуу милдети» деген сөз айкалышында болууда. Бул учурда юридикалык жоопкерчиликти максатталышы ишенимдүү аныкталган эмес. Ал тийиштүү укуктук мамиле катышуучу субъектиден келип чыгуучу милдет эмес.

Биздин оюбузча юридикалык жоопкерчилик түшүнүгүн башкачараак редакциясы оңтойлуураактай көрүнөт. «Юридикалык жоопкерчилик – бул мамлекет тарабынан укуктун талаптарын аткарууну мажбурлоочу укуктук мамиле болуп саналат, ар бир жак өзүнүн аракети үчүн башка жактын, мамлекеттин жана коомдун алдында жооп берүү милдетин айтабыз» [320, С.503].

Биздин көз карашыбыз боюнча С.С.Алексеевдин жана Н.А.Стручковдун эмгектеринде кынтыксыз берилген: «жоопкерчилик – бул укукта чагылдырылган мамлекеттик мажбурлоо болуп, жүрүм турумга сырткы таасир берүүчү катары, мамлекеттин уюшулган күчүнө негизделген, бийликтин «буюмдаштырылган» куралы болуп мамлекеттин эркин кынтыксыз бекемдешин айтабыз» [21, С.106]; [266, С.23].

Ушуга окшош көз караш О. М. Якубанын эмгектеринде чагылдырылган: «Жоопкерчилик юридикалык мааниде ар качан аракеттеги укуктук нормаларды бузгандыгы үчүн күнөөлүү жакка жагымсыз натыйжаларды алып аныкталган чектөөлөр, ажыратуулар менен коштолот.

Колдонулган маалымат булактары:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (КР 2010-жылдын 27-июнундагы Мыйзамы менен колдонууга киргизилген).
2. Кыргыз Республикасынын административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекси 4 август 1998-ж. №114 (КР 8 май 2012-ж №48 мыйзамына ылайык).
3. Малейн Н.С. Неотвратимость и индивидуализация ответственности // Советское государство и право. 1982. № 11. С. 52.
4. Исламов, З.М. Общество. Государство. Право. – Ташкент, «Адолат», 2001. - С.425
5. Смирнов, Г. Свобода и ответственность личности. Коммунист, 1966. - № 14 – С. 62
6. Черданцев, А.Ф., Кожевников, С. Н. О понятии и содержании юридической ответственности: Правоведение. - 1976. - № 5. - С. 40
7. Братусь, С.Н. Юридическая ответственность и законность.– М., 1976. С288
8. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. М.: Юринформцентр, 1999.С 365
9. Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. О. Е. Кутафин. 2002. С.503.
10. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования. М., 1966.С. 106.

Рецензент: к.ю.н. Ибрагимов Т.К.